

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

Біз, Ибн Халдунның мемлекет пен билікке қатысты ойлары мен тұжырымдарына талдау жасадық. Жоғарыда айтылған кейстерден Ибн Халдунның саяси теориясы мұсылман-құқықтық саяси теориясы іс жүзінде практикалық тұрғыдан жүзеге асқан идеяға айналды деген қорытынды жасауға болады. Оның мемлекет, саясат, экономика туралы барлық ойларының ерекшеліктеріне қарамастан, ол әлемдік саяси мұраның маңызды бөлігі болып табылады және оны бұдан әрі қолдануға болатыны сөзсіз. Егерде біз оның идеяларын дамытсақ, болашақта Ибн Халдунның билік, қоғам туралы идеялары өте көп пайдасын алып келеді деген ойдамын. Ибн Халдунның тек мемлекет, саясат туралы ойлары даму шыңында емес, оның әлеуметтік, экономикалық, тарихтағы, философиядағы ойлары жоғарғы шыңға жеткен. Ибн Халдунның ілімі бүгінде оған тарих философиясын жасаушылар арасындағы жоғары орындардың бірін әділеттілікпен беруге негіз береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бациева С.М. «Историко-социологический трактат Ибн Халдуна «Мукаддима». Москва, - 1965 - 221 стр.
2. История политико-правовых учений: учебник для вузов / Под ред. В.С. Нерсисянц. - 3-е изд. - М.: Норма, 2002. – с. 154.
3. Деятельность Ибн Хальдуна // Электронный ресурс URL: <https://zachnik.com/spravochnik/istorija/istorija-politicheskikh-uchenij/ibn-haldun/>
4. Ибн Хальдун о политике и цивилизации // Электронный ресурс URL: <https://islam.plus/ru/civilizaciya/nauka/ibn-haldun-o-politike-i-civilizacii>
5. История политико-правовых учений: учебник для вузов / Под ред. В.С. Нерсисянц. - 3-е изд. - М.: Норма, - 2002. – с. 154.
6. Selim Cafer Karatas, 2011: [пер. с англ.] // Ислам для всех! - 2011. - 26 мая.- 2 с.
7. Gibb, Hamilton A.R. Studies on the Civilization of Islam, - 1962 - p. 369.
8. Мингатын М.Г. Теологические и политические взгляды Ибн Хальдуна // Теология традиционных религий в научно-образовательном пространстве современной России. Сборник материалов межд.симпозиума. - Казань, - 2020. - С. 95-105.
9. Ибн Халдун в османской историографии / Отв. ред. В.А. Кузнецов. - М.: ООО Садра, - 2021. – С. 248.

ПОДСЕКЦИЯ 9.3

ӘЛЕУМЕТТАНУ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ / СОЦИОЛОГИЯ И СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

УДК 314.72

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНИКАЛЫҚ АНКЛАВТАР

Адай Қанат Мұратбекұлы

adaikanat3@gmail.com

Әлеуметтану білім беру бағдарламасының магистранты

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекші - Байгабылов Нурлан Оралбаевич, PhD., доцент

«Анклав» термині қазіргі мағынада XVI ғасырдың басында дипломатиялық айналымда қолданыла бастады. Осы уақытқа дейін анклавтар феодалдық жүйеде құбылыс ретінде орын алды, бұл аумақтарға иелік етудің бөлшектік принципін білдірді. Ұлттық мемлекеттердің

қалыптасуы барысында барлық дерлік феодалдық анклавтар жоғалып кетті немесе мемлекет ішілік болды. Мысалы, Германия империясының құрамына 170-тен астам анклав кірді. Кейбіреулер, Сан-Марино сияқты, анклавтық мемлекет ретінде бүгінгі күнге дейін сақталған.

Анклавтардың пайда болуының екінші кезеңі отарлық империялардың құрылуымен байланысты. Африка мен Азияда басып алынған форпостар уақыт өте келе метрополиялардың жеке әкімшілік бірліктеріне айналды. Отарлық жүйенің ыдырауымен олардың басым көпшілігін қоршаған мемлекеттер құрамына алды. Бұл жағдай, атап айтқанда, Үндістандағы француз және Португалия иеліктерінде болды. Мысалы, 1961 жылға дейін танымал Гоа курорты Португалияның эксклавы болды [1].

Анклавтар әрқашан саяси жанжал кей жағдайда, қарулы қақтығыстың ошағы болды. Бұл мәселе неғұрлым тезірек шешілсе, соғұрлым жақсы деп саналады. Сонымен, бұл баяу жарылатын мина тәріздес және бір күні біреу өзінің геосаяси мүддесі үшін пайдаланады.

Мұндай анклавтық мәселелерді шешудің әртүрлі тәсілдері бар:

- 1) аумақтарды бірдей мөлшерге айырбастау.
- 2) тұрғындармен алмасу (мысалы Түркия мен Греция арасындағы оқиғаны).

Қазіргі уақытта әлемде бірнеше ондаған анклавтар бар. Бұл термин барлық жағынан басқа мемлекетпен қоршалған белгілі бір мемлекеттің аумағын білдіреді. Ғылыми еңбектерде анклав қоршаған мемлекет туралы сөз болғанда айтылады, ал егер "ана" мемлекеті туралы айтатын болсақ, сол аумақ «эксклав» деп аталады. Яғни, Барак, мысалы, Қырғызстан үшін эксклав және Өзбекстан үшін анклав болып табылады. Бірақ күнделікті өмірде және қоғамдық пікірде тек «анклав» сөзі қолданылады.

Анклавтар кейде қате түрде кез-келген диаспорамен қоныстанған аумақтар деп аталады. Мысалы, Нью-Йорктегі Брайтон-Бич аймағын «орыс тілді халықтың анклавы» деп атауға болады. Бірақ іс жүзінде олай емес. Егер Ресей осы аумаққа құқықтары болса және оған өзінің шекара бекеттерін орнатса, Брайтон жағажайы анклав болар еді. Тағы бір жиі кездесетін қателік – «анклав» терминін шекараның бөлінбейтін аймағында орналасқан барлық елді мекендерге қолдану. Дегенмен, анклав-бұл халықаралық құжаттарда көрсетілген ресми мәртебе. Құжаттары толық жасалмаған аумақтарды жай «даулы аймақ» деп атаған дұрыс [2].

Қазақстанда этникалық кварталдар мен анклавтар мәселесі өте өзекті. Еліміздің қалаларында елді мекендердің инфрақұрылымының ерекшеліктеріне байланысты кеңес заманынан бері тек бір ұлт өкілдерінің арасынан кез-келген этникалық аудандарды құру мүмкін болмады: көп қабатты ғимараттарда азаматтар аралас қоныстанды, ал барлық жерлестерді бір ауданға жинау қаржылық және технологиялық жағынан қиын болды. Ауылдық жерлерде этникалық анклавтар, әдетте, Оңтүстік Қазақстандағы өзбектер сияқты азшыл этникалық топтардың дәстүрлі немесе тарихи тұрғылықты жерлерінде орналасқан. Олардың санының өсу тенденциясына қарамастан, жақын болашақта осы аудандарда кез-келген тұйық этникалық қауымдастықтардың қалыптасу мүмкіндігі туралы айтудың қажеті жоқ.

Этникалық қауымдастықтардың жинақы өмір сүру мәселелері және олардың қабылдаушы тараппен қарым-қатынасы бүкіл әлемдегі демографияны зерттеуші ғалымдарды көптен бері қызықтырып келеді. Иммигранттар санының өсуін және қауымдастықтардың қалыптасу процесін анықтау үшін тіпті арнайы термин – «диаспоризация» ойлап табылды. Американдық антрополог Фили Бок диаспора құбылысын зерттей отырып, «азшылықтар бөтен қоғаммен қоршалған кезде өзіндік «мәдени шоқты» сезінеді және өздерінің әдет-ғұрыптарын, дәстүрлері мен тілдерін сақтауға тырысады» деген қорытындыға келді. Бұл қатаң ішкі иерархиямен, жерлестік байланыстармен және қауымдастықтардың оқшаулануымен жақын туыстық принципі бойынша анклавтардың құрылуына әкеледі, бұл өз кезегінде байырғы тұрғындармен сөзсіз қақтығыстарға әкеледі.

Егер Орталық Азиядағы анклавтардың жағдайын талдайтын болсақ, тек Түркіменстан ғана анклавтардың проблемасынан толық құтылды. Бұл мемлекеттің ішінде басқа елдердің анклавтары жоқ және оның шетелде аумақтары жоқ. Қазақстанның Өзбекстанда екі анклавы бар, бірақ ел аумағында бөтен анклавтар жоқ. Тәжікстанның ішінде де анклавтар жоқ, бірақ оның Өзбекстанда бір, Қырғызстанда екі анклавы бар. Ал, бұл екі республика шекараны

белгілеу кезінде қатты зардап шекті. Өзбекстан ішінде тәуелсіздік алғаннан кейін екі қазақ, бір қырғыз және бір тәжік анклав пайда болды. Өзбекстанның өзі Қырғызстанда төрт анклавқа ие. Өз кезегінде Қырғызстанның Өзбекстанда бір анклав бар, оның аумағында төрт өзбек және екі тәжік анклав бар.

Жалпы, анклавтарды екі санатқа бөлуге болады: кіші және үлкен деп, Жалпы, анклавтарды екі санатқа бөлуге болады: кіші және үлкен.

Шағын анклав - бұл шағын жер учаскесі, көбінесе бір ауыл, оның халық саны статистикалық қателік шегінде. Егер шет мемлекет осындай анклавтың тұрғындарын қыса бастаса, олар іс жүзінде блокадаға түседі. Олардың бүкіл өмірі анклавтың сыртында екі мемлекеттің аумағында байланған. Адам барлық уақытты бір шаршы шақырымға жұмсай алмайды, онда барлық қажетті мекемелерді орналастыруға және барлық қажетті тауарлардың қорын құруға болмайды. Бірақ шағын анклав мәселесін жергілікті тұрғындарды «үлкен жерге» көшіру арқылы шешу оңай. Бұл жерді өз жері деп санауға дағдыланған бірінші ұрпақ, әдетте, ұзақ уақыт бойы көшуге қарсы тұрады, бірақ екінші ұрпақ «үлкен жерде» өмір сүру әлдеқайда ыңғайлы екенін тез түсінеді [3].

Үлкен анклав - бұл ішкі экономикасы бар және халқы өте көп ірі ауыл немесе тіпті бүкіл аудан. Жергілікті тұрғындар өздерін сенімді сезінеді, сыртқы әлемге аз тәуелді және тіпті саяси күшке ие. Бір жағынан, бұл анклавтың ұзақ уақыт бойы қиындықтардың маңызды массасын жинамай өмір сүруіне мүмкіндік береді. Екінші жағынан, мемлекеттер арасындағы қатынастардың шамалы нашарлауымен мұндай анклав шиеленістің негізгі нүктесі болып табылады. Барлық тұрғындарды сол жерден көшіру және сол арқылы «мәселені жабу» іс жүзінде шындыққа жанаспайды және егеменді мемлекеттер өздерінің заңды аумақтарымен құрбан етуге ниетті емес.

Анклавтың тағдыры оған тиесілі мемлекеттің беделі мен ресурстарына тікелей байланысты. Ең алдымен, бұл әскери күш туралы. Орталық Азияда бұл тұрғыда Өзбекстан көшбасшы.

Мысалы: Оңтүстік Қазақстан облысы Шардара ауданының бөлігі. Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы шекараны делимитациялау мен демаркациялаудан кейін Арнасай кенті үш жағынан Өзбекстан аумағымен, ал төртіншісімен - Шардара су қоймасымен қоршалған. Ауданы бір шаршы шақырым Арнасай кенті 1991 жылдан бастап Өзбекстан аумағында шекарадан 15 шақырым жерде орналасқан Оңтүстік Қазақстан облысы Шардара ауданының бөлігі болып саналды.

Оңтүстік Қазақстан облысының ауданы. Қазіргі Мақтаарал (бұрынғы - Пахтаарал) ауданының аумағы. 1920 жылдары аудан мақта шаруашылығын дамыту мақсатында жерді қолдан суарудың ауқымды жобасын іске асыру орталығына айналды [4].

Осы анклавтар ретінде Қазақстанда этникалық анклавтар қауіпті аймақ ретінде аталып өтеді. Басты дәлелі этникалық жаңжалдар.

2006 жылдың 18-19 қарашасында Алматы облысының, Шелек ауылында этникалық жанжал орын алды.

2007 жылы Еңбекшіқазақ ауданындағы Маловодное ауылында қазақтар мен шешендер арасында этникалық қақтығыс.

2007 жылдың қазан-қараша айларында Оңтүстік Қазақстан облысы, Төлеби ауданындағы Маятас ауылында қазақтар мен күрдтер арасында қақтығыс болды.

2015 жылы Түркістан облысы, Сарыағаш ауданының, Бостандық ауылында қазақ пен тәжік ұлттарының арасында қақтығыс болды.

Қазақстан тарихындағы ең ірі этникалық қақтығыс 2020 жылдың ақпан айында Жамбыл облысы, Қордай ауданында болды. Қазақтар мен дүнгендер арасындағы қақтығысқа себепкер болған жайт ұлты қазақ қарияның соққыға жығылуы мен полиция өкілдеріне көрсетілген қарсылық болатын[4].

Аталмыш оқиғалардың барлығы дерлік өзге ұлт өкілдерінің бір аймаққа, ауылға топтасып, анклавтық жүйеде өмір сүруіне байланысты болды. Зерттеулер бейресми анклавтардың тым қауіпті екенін көрсетіп отыр.

Қақтығыс ошақтары болған аймақтардың тәжірибесін қарасақ, этносаралық қатынасты дамытуға қатысты бейімделу көріністері аз екені анықталуда. Қазақстандық қоғамға сіңісу, шынайылықты қабылдаудың жоқтығы нақты көрінуде.

Анклавтардың болуы қабылдаушы елдің экономикасы мен мәдениеті тұрғысынан өте даулы мәселе. Мұндай елді мекендердің пайда болуы көптеген проблемалар мен олардан туындайтын салдарға тікелей әкеледі[5]. Мұндай проблемаларға мыналар жатады:

- анклавтардың құрылуы шетелдік азаматтарды қабылдаушы қоғамға интеграциялау жолында тосқауыл болып табылады;

- жергілікті халық бөтен мәдениеттің ошақтарын теріс қабылдайды, нәтижесінде бас тарту, жеккөрушілік және ұлтшылдық пайда болады;

- қабылдаушы қоғамдастық үшін мұндай көршілік көптеген қолайсыздықтарға әкеледі: мигранттар қоныстанған шағын ауданның тартымдылығы төмендейді, мектепке дейінгі және мектептегі білім сапасы нашарлайды;

- еңбек нарығындағы сегрегация;

- криминогендік проблема, бұл шет елде өз мүдделері қанағаттандырылмаған жағдайда, мигранттар қылмыстық топтарға қатыса бастайды немесе елге есірткі әкеле бастайды[5].

Этникалық анклав мәселесі Қазақстан қоғамы және әлемдік деңгейде өзекті мәселе екендігі әлеуметтік шынайылық.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Адилханулы Н.А. Процессы этнической анклализации: мировой опыт и Казахстан // Постсоветские исследования. – Т. 2. – №1. 2019. – С. 823-839.

2. Аламанов С.К. Анклавы в Центральной Азии: история вопроса и современные проблемы // Постсоветские исследования. – Т. 1. – №5. – 2018. – С. 451- 460.

3. Мадюкова С.А. Этнические анклавы в пространстве г. Новосибирска // С.А. Мадюкова, О.А. Персидская Сборник материалов VI Международной научно-практической конференции. [Электронное издание]: «Специфика этнических миграционных процессов на территории Центральной Сибири в XX–XXI веках: опыт и перспективы». – 2017. – С. 68-71.

4. Мадюкова С.А. Этнические анклавы как социокультурный феномен // С.А. Мадюкова Материалы XIV Межрегиональной научной конференции молодых ученых в области гуманитарных и социальных наук: «Актуальные проблемы гуманитарных и социальных исследований». Ответственные редакторы: канд. юрид. наук А.Б. Дидикин, канд. филос. наук В.В. Петров. – 2016. – С. 151-153.

5. Трушкова Е.А. Феномен этнических анклавов и его отражение в научных исследованиях // Е.А. Трушкова. Вестник Санкт-Петербургского университета. Социология. – Т. 11. – № 3. – 2018. – С. 377-392.

ӨОЖ 316.36

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ТОЛЫҚ ЕМЕС ОТБАСЫ МӘСЕЛЕСІ

Аманжол Гүлназ Маратқызы

ga308327@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, «Әлеуметтану» білім беру бағдарламасының студенті,
Астана, Қазақстан

Исабаев Елдар Арманович

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Әлеуметтік ғылымдар факультетінің студенті, Астана,
Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Исабаева Шынар Суиндиқовна